

מעשה דרבה בר בר חנה ורב: הפסק

א. בבא מציעא לג ע"א

אמר רב יהודה אמר רב אמר קרא אפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודם לשל כל אדם. ואמר רב יהודה אמר רב כל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך.

ב. רש"י מסכת בבא מציעא דף לג עמוד א

כל המקיים בעצמו כך - אף על פי שלא הטילו עליו הכתוב, יש לאדם ליכנס לפנים משורת הדין ולא לדקדק שלי קודם, אם לא בהפסד מוכיח. ואם תמיד מדקדק - פורק מעליו עול גמילות חסדים וצדקה, וסוף שיצטרך לבריות.

ג. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ברכות פרק ב

כל מי שהוא פטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט.

ד. חידושי הריטב"א מסכת קידושין דף לא עמוד א

"דאמר רבי חנינא גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה." פירשו רבותינו ז"ל טעם הדבר שזה שטן מקטרגו כשהוא מצווה וזה אין שטן מקטרגו ולפום צערא אגרא. ורבינו הגדול ז"ל פירש שהמצות אינן להנאת הקל יתברך המצוה אלא לזכותינו, ומי שהוא מצווה קיים גזירת המלך ולפיכך שכרו מרובה יותר מזה שלא קיים מצות המלך, מכל מקום אף הוא ראוי לקבל שכר שהרי מוטב לבב וחסידות הכניס עצמו לעשות מצות ד' יתברך. ודוקא במצוות שצוה ד' יתברך לאחרים שיש לו בהן רצון, אבל העושה מאליו מצוות שלא צוה בהם תורה כלל זו היא שאמרו (עי' ירושלמי שבת פ"א ה"ב) כל שאינו מצווה בדבר ועושהו נקרא הדיוט.

ה. חיד"א, פתח עינים, ברכות ד.

...דכתבנו בעניוננו במקום אחר לתרוצי סוגיא דהא דאמרינן "כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט" לא אתמר אלא במצות שבין אדם למקום, אבל בין אדם לחבירו אף שמן הדין הוא פטור מצי להתחסד ואינו הדיוט כי הוא אמר ויהי שיעשו לפנים משורת הדין כמ"ש במציעא דף ל'...

ו. ר' אברהם שרמן, כפיה לעשות לפנים משורת הדין, תחומין כד (תשס"ד)

הנהלת הבנק טוענת, שחייב זה לעשות לפנים משורת הדין מהווה תמריץ לעובדים האחרים, שמעתה ואילך לא יחששו לפשוע בעבודתם. על כך יש להשיב מפירושו של ה"ר צבי פנחס ליפשיץ בספר דרך הישר (מובאים דבריו באוצר מפרשי התלמוד לסוגיה הנ"ל). הוא כתב שאף רבב"ח ידע שבדרך כלל יש לנהוג לפנים משורת הדין, אך במקרה שלו סבר שכיון שיש לחוש לתקלה, שאם יחריש להם יאבדו אף ממון אחרים בפשיעתם, אין לנהוג אלא על פי דין. ורב השיב לו, דאינו כן, אלא עליו לילך בדרך טובים ואין לו לחוש לתקלת אחרים. וכן היו סברותיהם לענין תשלום השכר, דרבב"ח סבר דעד כדי כך אינו חייב, דיש לחוש לתקלה; אבל רב השיב לו, דלהכי כפל הפסוק "ואורחות צדיקים תשמור" לומר, שאף אם הלכת בדרך טובים, עליך לשמור גם אורחות צדיקים ולנהוג עוד יותר לפנים משורת הדין ולא לחוש לכלום.

ז. סמ"ע סימן שד ס"ק א

הטור [סעיף א'] חילק ביניהם, וכתב דבנתקל במקום שאינו מדרון הוה פושע וחייב מדינא אפילו שומר חנם... דמחשבינן ליה לודאי פושע דה"ל ליהזר מלהיות נתקל כיון שהלכו במקום הישר, אלא שמ"מ מצוה לכנוס עם הפועלים לפנים משורת הדין וכדכתיב [משלי ב' כ'] למען תלך בדרך טובים, כל שלא ידענו שפשע במזיד...

ח. שו"ת חוות יאיר סימן קסט

...כמעשה שהיה שעושר ר"פ הידוע לך בא לדין עם שפחתו, שהזהיר אותה כמה פעמים שלא תגדל המדורה בתנור בית החורף ותשגיח בפרט על העץ שתניח ליבש בנקב גדול שעל פי התנור להסירו אם תרצה להרבות בחבילות, ולא השגיחה ונאחז שלהבת מתוך התנור בעצים שעל פי התנור ונשרף לו קצת כלי בית לערך ששה ר"ט, ונתחייבה השפחה לשלם כי לא טענה רק ששכחה להסיר העצים. ולקח התובע הפסק כתוב וחתום וכל השומעים תמהו על התובע שנטפל עם שפחתו העניה כי הוא איש מכובד ונדיב כידוע לך, עד כי הדיין עצמו שאלו על זה והשיב כי חלילה לו לבקש ממנה דבר רק להפחידה להבא שתזהר בזה ותשמר מלעשות היזקות באבדון ושכירת כלים. לכן איעצך שגם אתה תעשה כן מטעם זה ממש ואתה שלום וגו':

מהות לפנים משורת הדין
רש"י גם חסד (ב"מ פג.), גם דין (דברים ו:יח)
תוספות דין (תוס' ב"ק כד.)

מצוה?

ט. שו"ע יורה דעה רכא:ג.

ראובן שאסר נכסיו על שמעון... ומחזיר לו אבידתו, בין שנכסי בעל אבידה אסורין למחזיר בין שנכסי מחזיר אסורין לבעל אבידה.

י. רבי עקיבא איגר יורה דעה סימן רכא:ג.

ומחזיר לו אבידתו. דמצוה קעביד. ואף בזקן ואינו לפי כבודו מ"מ אם מחזיר מצוה קעביד. כ"כ בחי' הרשב"א ד' ל"ג וע' בחוה"מ (ס' רס"ג):

מקורות דאורייתא – 2.5 פסוקים

יא. רמב"ם הלכות אבל פרק יד:א

מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הכתף, ולילך לפניו ולספוד ולחפור ולקבור, וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעדם בכל צרכיהם, ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור, אף על פי שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחריך בתורה ובמצות.

יב. בבא מציעא ל ע"ב

רבי ישמעאל ברבי יוסי לפנים משורת הדין הוא דעבד, דתני רב יוסף: "והודעת להם" זה בית חייהם, 'את הדרך' זו גמילות חסדים, 'ילכו' זה ביקור חולים, 'בה' זו קבורה, 'ואת המעשה' זה הדין, 'אשר יעשון' זו לפנים משורת הדין. "... אשר יעשון" זו לפנים משורת הדין, דאמר רבי יוחנן לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה. אלא דיני דמגיזתא לדיינו?! אלא אימא שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין.

יג. "יעשון"

מילים יתרים	מהרש"א א'	מעשה=דין, אשר יעשון=לפנים משורת הדין
אות נוספת	תורה תמימה	תוספת מעשה
ל' רבים	מהרש"א ב'	מעשה=מעשה הדין, אשר יעשון=מעשה הבעלי דין
ל' רבים	הגרי"ד	כל אחד לפי דרכו
ן מקטין	העמק דבר	לא כל הזמן
וע"ע הכתב והקבלה שמות יח:כ		

יד. ספר המצוות לרמב"ם שורש ב

וכבר הגיע בהם הסכלות אל יותר קשה מזה וזה שהם כשמצאו דרש בפסוק יתחייב מן הדרש שהוא לעשות פעולה מן הפעולות או להרחיק ענין מן הענינים והם כלם בלא ספק דרבנן ימנו אותם בכלל המצוות... במחשבה זו מנו בכלל מצות עשה בקור חולים ונחום אבלים וקבורת מתים בעבור הדרש הנזכר באמרו יתעלה והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון והוא אמרם בו (ב"ק ק א ב"מ ל ב) את הדרך זו גמילות חסדים ילכו זה בקור חולים בה זו קבורת מתים ואת המעשה אלו הדינים אשר יעשון זו **לפנים משורת הדין**. וחשבו כי כל פועל ופועל מאלו הפעולות מצוה בפני עצמה ולא ידעו כי הפעולות האלו כלם והדומים להם נכנסות תחת מצוה אחת (ע' רן) מכלל המצוות הכתובות התורה בבאור והוא אמרו יתעלה (קדושים יט) ואהבת לרעך כמוך.

טו. השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שורש א

ולפי דעתי עוד כי אין ראוי למנות שום מצוה משום אזהרת יתרו למשה רבינו באילו להודיע אותם לישראל ולדרוש להם שיהיו זריזים באלו המצוות תמיד כדי לשכן ביניהם **אהבה ואחווה שלום וריעות** כי בכך יתמעטו התרעומות והדינים ביניהם ולא יצטרכו למשפטים בכל עת וזה מעצתו אליו וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום כמו שהזהיר...

טז. תקנות של "ועשית הישר והטוב"

- דינא דבר מצרא (בבא מציעא קח.).
- שומא הדר לעולם (בבא מציעא לה.).

יז. רש"י דברים ו:יח
הישר והטוב - זו פשרה, לפנים משורת הדין:

יח. רמב"ן דברים ו:יח
(יח) ועשית הישר והטוב בעיני ד' - על דרך הפשט יאמר תשמרו מצות ד' ועדותיו וחקותיו ותכוין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד. ולמען ייטב לך - הבטחה, יאמר כי בעשותך הטוב בעיניו ייטב לך, כי ד' מטיב לטובים ולישרים בלבותם. **ולרבותינו בזה מדרש יפה, אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין.** והכוונה בזה, כי מתחלה אמר שתשמור חקותיו ועדותיו אשר צוך, ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר:
וזה ענין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם, אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון לא תלך רכיל (ויקרא יט טז), לא תקום ולא תטור (שם פסוק יח), ולא תעמוד על דם רעך (שם פסוק טז), לא תקלל חרש (שם פסוק יד), מפני שיבה תקום (שם פסוק לב), וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה הפשרה **ולפנים משורת הדין**, וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא (ב"מ קח א), ואפילו מה שאמרו (יומא פו א) פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל ענין תם וישר:

יט. קצות החושן סימן רנט ס"ק ג
נראה דזה לאו מנהג גרוע אלא מנהג טוב וישר הוא, דכיון דאמרו בגמרא (ב"מ כד, ב) דאבידה לאחר יאוש מחזירין לפנים משורת הדין, והוא משום ועשית הישר והטוב (דברים ו, יח) דמהכא נפקא לן לפנים משורת הדין...

כ. שו"ת מנחת יצחק חלק ה סימן קכא:ב
ובב"י (חו"מ סי' י"ב) וברמ"א שם (סעיף ב'), הביאו פלוגתת הפוסקים, אם כופין על לפנים משורת הדין.... ובתשו' חת"ס (חיו"ד סי' רל"ט אות ט) מבואר, דכופין אף את הציבור לקיים ועשית הישר והטוב עי"ש...

כא. ר' אברהם הורוויץ, שו"ת קנין תורה ג:עז
והשיג עליו בהרי בשמים דמה שחשב בדעת הרמב"ן לומר דדינא דב"מ דאורייתא הוא הדבר זר לומר כן...

כב. מגיד משנה הלכות שכנים פרק יד הלכה ה
וענין דין בן המצר הוא שתורתנו התמימה נתנה בתקן מדות האדם ובהנהגתו בעולם כללים באמירת קדושים תהיו והכוונה כמו שאמרו ז"ל קדש עצמך במותר לך שלא יהא שטוף אחר התאוות וכן אמרה ועשית הישר והטוב והכוונה שיתנהג בהנהגה טובה וישרה עם בני אדם ולא היה מן הראוי בכל זה לצוות פרטים לפי שמצות התורה הם בכל עת ובכל זמן ובכל ענין ובהכרח חייב לעשות כן ומדות האדם והנהגתו מתחלפת לפי הזמן והאישים והחכמים ז"ל כתבו קצת פרטים מועילים נופלים תחת כללים אלו ומהם שעשו אותם בדין גמור ומהם לכתחילה ודרך חסידות והכל מדבריהם ז"ל ולזה אמרו חביבין דברי דודים יותר מיינה של תורה שנאמר כי טובים דודיך מיינ:

כג. ברכות ז ע"א
מאי מצלי? אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין...

מקורות קוואזי-דאוריתא

כד. משנה בבא קמא י:ד (קטו-):
זה בא בחביתו של יין וזה בא בכדו של דבש, נסדקה חבית של דבש ושפך זה את יינו והציל את הדבש לתוכו, אין לו אלא שכרו. ואם אמר "אציל את שלך ואתה נותן לי דמי שלי," חייב ליתן לו.

כה. רבינו יהונתן, שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף קטו עמוד א
מתניתין: זה בא בחבית וכו' אין לו אלא שכרו. דמצי למימר בעל הדבש "אתה משום מצוה נתכוונת ולפנים משורת הדין עשית," שהרי שנינו "אבדתו ואבדת חברו, שלו קודמת." אלא ודאי לפנים משורת הדין עשית, ושכר מצוות בהאי עלמא ליכא. אבל אם הודיעו שלא רצה לעשות לפנים משורת הדין אלא יקוב הדין את ההר ואבדתו קודמת, ואם יתן לו דמי יינו ישפוך יינו ואם לאו לא ישפוך, רשאי וחייב ליתן לו דמי יינו.

ואם תאמר: אם התנה עמו פשיטא! צריכא למימר דתנאי ממון הוא וקיים?

- יש לומר הא קמשמע לן דאבדתו ואבדת חברו דשלו קודמת.
- אי נמי דאף על גב דמצוה על בני ברית לעשות לפנים משורת הדין, כדתני רב יוסף... אפילו הכי אין להכריח כל אדם לעשות לפנים משורת הדין, משום דדמי להאי דאמרינן בעלמא דכל מצוה שמתן שכרה בצדה אין בית דין מצווין להכריח אדם עליה, כמו

כן במצות לפנים משורת הדין מתן שכרה בצדה, כדאמרינן הדור מצוה עד שליש במצוה - עד שליש משלו, מכאן ואילך משל הקב"ה, כלומר שמשלם לו שכרו בעולם הזה, אבל משליש לחודיה עליו נאמר 'היום לעשותם' ולא היום ליטול שכרם.

כו. שבת י.

כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית.

כז. "אמת לאמיתו"

להגיע לפסק בדרך אמיתי
לעשות אמת ע"פ הדין
לעצב את הדין לפי צורך השעה

תוס' מגילה טו:, תוס' ב"ב ח:, ב"י חו"מ א
תוס' שבת י., פרישה חו"מ א:ב
דרישה חו"מ א:ב, סמ"ע חו"מ ח:יד, עקידה שמות מג

כח. דרישה חושן משפט סימן א:ב

ועוד יש פירושים אחרים ואין צורך בהם אלא העיקר כמ"ש בפרישה והוא ודאי היה דעת התוספות ורבינו וכ"כ בית יוסף בעצמו בסימן ט"ו במחודש ס"ד בשם הרשב"א וכ"כ הרא"ש בתשובה (כלל עה סי' ג) הביאו רבינו לקמן סימן צ"ט (ס"כ) עיין שם. **ועוד היה נ"ל לפרש** שכוונתם במ"ש דין אמת לאמתו ר"ל שדן לפי המקום והזמן בענין שיהא לאמתו ולאפוקי שלא יפסוק תמיד דין תורה ממש, כי לפעמים שצריך הדיין לפסוק לפנים משורת הדין לפי הזמן והענין. וכשאינו עושה כן אף שהוא דין אמת אינו לאמתו. ועל דרך שאמרו חז"ל (ב"מ ל ב) לא נחרבה ירושלים אלא שהעמידו דיניהן על דין תורה ולא **לפנים משורת הדין**. ועל זה נאמר לא תסור מכל הדברים אשר יורוך ימין ושמאל שדרשו רז"ל (ספרי שופטים פסקא קנד) אפילו אומרים לך על ימין שמאל כו' וכל שכן שאומרים לך על ימין וכו' שפירש בעקידת יצחק (שמות שער מג) עד"ז שאומרים לך לפעמים על הדין שהוא נוטה לפי הדעת כך והוא פוסק להיפך וזהו ימין שלו לפי הענין.

כט. ר' צבי שכטר בשם הגרי"ד סולובייציק, נפש הרב עמ' רסז-רסה

ענין הפשרה היה רגיל רבינו לבאר שהוא ג"כ פסק דין... אלא שהוא פסק של לפנים משורת הדין המיוסד ע"פ יושר. ואין ההלכה אומרת לחלק לשנים את סכום הממון אשר עליו הם מחולקים, אלא לקבוע על פי רגש היושר – מי הוא הצודק בעסק הזה. ולפעמים יהיה הפסק בפשרה להיפך במאה אחוז מהפסק אילו פסקוהו לפי הדין. והעולם רגילים לומר [וכך היא באחרונים] שיש ב' סוגי פשרה, שיש פשרה הקרובה לדין, ויש פשרה סתם. ורבינו אמר שאינו מבין הבדל זה, דהלא כל הענין של פשרה יסודו בקרא ד"ועשית הישר והטוב" – שמחוייבים תמיד לנהוג כפי היושר (ולפנים משורת הדין), ואם כן זה הענין גופא הוא דין התורה.

Review Questions

The gemara on 83a

- (1) According to Rashi, Tosafot and the Tur, what is the basis for the imperative to return the porters' cloaks on 83a?
- (2) What three factors about the case on 83a may render it less useful as a precedent for הדין?
- (3) Rav's statement sounds like a psak. For what four reasons might it not be construed as psak?
- (4) What three halachic and practical challenges to Rav's counsel did we raise?

What is **לפנים משורת הדין**?

- (1) Based on the cases we have seen, what would be a one-sentence definition of **לפנים משורת הדין**?
- (2) According to Rashi and Tosafot, is **לפנים משורת הדין** a term for chesed, din or both?
- (3) Which 2.5 pesukim might be a basis for **לפנים משורת הדין** as an extension of din?
- (4) What two quasi-biblical possibilities are suggested as roots for **לפנים משורת הדין**, and could even work for its דין aspect?